

EKONOMINĖ DARBO JĖGOS FORMA SOCIALISTINĖJE VISUOMENĖJE

D. JARMAŠAUSKIENĖ

Pastaruoju metu ekonominėje literatūroje vis dažniau kyla nepasitenkinimas bendru teiginiu, jog „darbo jėga, nustojusi būti preke, socializmo sąlygomis ėmė reikštis nauja ekonomine forma“ [10, p. 7]. Klausimą, kas tai yra ekonominė darbo jėgos forma, pirmieji iškėlė knygos „Pagrindiniai darbo jėgos reprodukcijos dėsningumai išplėstiniame komunizmo statybos laikotarpyje“ autoriai [7, p. 7]. Darbo jėgos vystymosi formas įvairiose visuomeninėse-ekonominėse formacijose bando atskleisti J. Pušinas straipsnyje „Technikos pažanga ir darbo jėgos vystymosi formos“ [8, p. 43]. Darbo jėgos ekonominės formos esmė socialistinėje visuomenėje plačiau aiškinama J. Venckaus kandidatinėje disertacijoje „Kai kurie darbo jėgos reprodukcijos ir judėjimo klausimai socializmo sąlygomis“ [9, p. 6—28]. Mūsų manymu, tai labiausiai pavykęs ir argumentuotas atsakymas į keliamą klausimą. Užsienio ekonomistų darbuose šiai problemai šiek tiek vietos skiriama B. Minco monografijoje „Socializmo politinė ekonomija“ [6, p. 351—352]. Tačiau ir suminėtoje negausioje literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl darbo jėgos ekonominės formos esmės, nėra sutarimo dėl konkrečios ekonominės kategorijos, kuria ši forma pasireiškia socializmo sąlygomis.

Šiame straipsnyje autorė, atsižvelgdama į B. Minco ir J. Pušino teiginį, kad darbo jėga socializmo sąlygomis turi dvejopą pobūdį, bando naujai jį pagrįsti ir plačiau panagrinėti darbo jėgos ekonominės formos esmę socialistinėje visuomenėje.

* *
*

Darbo jėgos, kaip ekonominės kategorijos, turinį sudaro darbo jėgos pasisavinimo santykiai. Tai santykiai, kurie atsiranda konkrečioje visuomeninėje-ekonominėje formacijoje tarp gamybos priemonių ir darbo jėgos savininkų, sujungus darbo jėgą su gamybos priemonėmis ir ją panaudojus.

Nepasisavindama darbo jėgos, negali egzistuoti jokia visuomenė. Darbo jėgos pasisavinimas yra pagrindas materialinėms gėrybėms kurti ir joms pasisavinti. Materialinių gėrybių gamyba visada yra visuomeninis procesas, nes ji tegalima tik visuomenėje. Ta prasme visuomeninis yra ir darbo jėgos pasisavinimas. Tačiau kiekvienoje visuomeninėje-ekonominėje formacijoje jis yra skirtingo pobūdžio. Darbo jėgos pasisavinimo pobūdį apsprendžia gamybos priemonių nuosavybė. Keičiantis gamybos

priemonių nuosavybei, keičiasi darbo jėgos pasisavinimo pobūdis, t. y. keičiasi darbo jėgos ekonominis turinys.

Įvairiose visuomeninėse-ekonominėse formacijose ekonominis darbo jėgos turinys pasireiškia atitinkama forma. Kitaip tariant, skirtingas darbo jėgos pasisavinimo pobūdis turi ir kitokią pasireiškimo formą.

Kapitalistinėje visuomenėje ekonominis darbo jėgos turinys (privatus darbo jėgos pasisavinimas) turi „darbo jėga — prekė“ formą. Socializmo sąlygomis visuomeninis darbo jėgos pasisavinimas, mūsų manymu, reiškiasi „visuomeninė-vertinė“ forma.

Kaip kategorija „darbo jėga — prekė“ yra ekonominė darbo jėgos forma kapitalizmo sąlygomis, taip kategoriją „visuomeninė-vertinė“ reikia laikyti ekonomine darbo jėgos forma socialistinėje visuomenėje.

Išspręsti klausimui, kokią ekonominę formą įgyja darbo jėga, kai gamybinės jėgos vystosi, esant socialistiniams gamybiniais santykiams, metodologinį pagrindą duoda K. Markso mokymas apie darbo jėgą kaip prekę kapitalistinėje visuomenėje.

Socializmas iš kapitalizmo paveldi tik gamybinės jėgas (tam tikrame jų išsivystymo lygyje), o kapitalistinius gamybinius santykius panaikina.

Evoliucinis socialistinių gamybinių santykių vystymasis, esant kapitalizmui, negalimas. Vienok kapitalistinių gamybinių santykių panaikinimas yra sudėtingas „neigimo neigimo“ procesas, o ne vienkartinis likvidavimo aktas. Šio proceso sudėtingumą sąlygoja žymus gamybinių jėgų ir gamybos suvisuomenėjimas kapitalizmo sąlygomis. Dėl to kokybiškai naujuose socialistiniuose gamybinuose santykiuose dar išlieka kapitalistinių gamybos visuomenėjimo bruožų, kurie atsispindi naujose ekonominėse kategorijose, ekonominėse formose. Pavyzdžiui, visuomeninių vartojimų fondų, kaip socializmo ekonominės kategorijos, atsiradimas siejasi su vartojimo suvisuomenėjimu kapitalizmo sąlygomis. „Besivystant gamybinėms jėgoms, kultūrai, atsiranda kolektyvinio vartojimo poreikiai, kurie pagal prigimtį turi būti tenkinami kolektyviai. Vartojimo suvisuomenėjimo (kolektyvinio vartojimo) procesas veikia būtinojo produkto judėjimo formas, keičiasi paskirstymo formos. Kapitalizmo sąlygomis atsiranda įvairių socialinių-kultūrinių fondų, kurie lengvatinėmis sąlygomis paskirstomi darbo žmonėms. Socialistinėje visuomenėje jie smarkiai išauga, tampa visuomeniniais vartojimo fondais ir išreiškia iš esmės kitus, palyginti su kapitalizmo, nacionalinių pajamų paskirstymo santykius [4, p. 18].

Sios mintys sutampa su N. Cagolovo nuomone, kad „socializmas paveldi iš kapitalizmo ne tik daiktinius gamybos elementus, bet ir tuos gamybos santykius, kurie atsiranda kapitalizme, vykstant istoriniam gamybos proceso visuomenėjimui“ [5, p. 7].

Darbo jėgos atžvilgiu analogija netinka jau todėl, kad kapitalizmo sąlygomis darbo jėga vystėsi ypatinga, tik vienam kapitalistiniam gamybos būdai savybinga ekonomine forma. Tačiau gamybinių jėgų išsivystymo lygis bei gamybos suvisuomenėjimas ir darbo jėgai suteikė tam tikrų bruožų, kurie socializmo sąlygomis pasireiškia ir jos pasikeitusioje ekonominėje formoje.

Darbo jėgos ekonominės formos esmę apsprendžia darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis santykių pobūdis. Darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis pobūdis išryškėja, nagrinėjant konkretų tam tikros visuomeninės-ekonominės formacijos darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis būdą. Kapitalistinėje visuomenėje jį sudaro darbo jėgos pirkimo—pardavimo santykiai (mainai). Todėl neatsitiktinai K. Marksas su specifine darbo jėgos, kaip prekės, ekonomine kategorija supažindina mainų sferoje. Per mainus išryškėja ne tik privatus kapita-

listinis darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis pobūdis, atsirandantis dėl privatinės gamybos priemonių nuosavybės, bet ir šios nuosavybės esmė. Darbo rinkoje aiškiausiai parodoma, kad dirbantysis kapitalistinėje visuomenėje yra atskirtas nuo gamybos sąlygų ir yra priverstas parduoti savo darbo jėgą gamybos priemonių savininkui. Todėl darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis ekonominiai santykiai, atsirandantys tarp privačių gamybos priemonių savininkų ir darbo jėgos savininkų kapitalistinėje visuomenėje yra prekinės prigimtys. Tai privataus darbo jėgos pasisavinimo santykiai. Jie ir sudaro darbo jėgos, kaip kapitalizmo ekonominės kategorijos, turinį. Prekinė darbo jėgos forma yra šio prekinio ekonominio darbo jėgos turinio pasireiškimas. K. Marksas pažymi, jog „būdinga yra ne tai, kad darbo jėga gali būti nupirkta, bet tai, kad darbo jėga yra prekė“ [2, p. 25]. Darbo jėgos pirkimas—pardavimas tik įprasmina darbo jėgos vartojimo preke ekonominį reiškinį, susieją jį su visa kapitalistinių gamybinių santykių sistema, įjungia į prekinės gamybos dėsnių veikimo sferą. Mainuose tik užbaigiamas darbo jėgos prekinės formos susidarymas, o jos atsiradimą nulemia darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis santykių pobūdis, išplaukiantis iš privatinės kapitalistinės gamybos priemonių nuosavybės.

Prekinė darbo jėgos forma sąlygoja kapitalistinės darbo jėgos reprodukcijos proceso ypatumus. Privatinis prekinis darbo jėgos pasisavinimo pobūdis yra rimtas stabdis vystyti pagrindiniam kapitalistinių gamybinių jėgų elementui. Objektivus gamybos visuomenėjimas vis sparčiau paverčia atskiro individo darbo jėgą visos kapitalistinės visuomenės darbo jėgos dalele. Tai reikalauja, kad su ja būtų elgiama kaip su visuomeniniu reiškiniu, o ne kaip su privaciai perkamu ir parduodamu objektu.

Privatinės kapitalistinės gamybos priemonių nuosavybės panaikinimas yra pagrindinė darbo jėgos prekinės formos panaikinimo sąlyga. Kapitalistinės gamybos priemonių nuosavybės panaikinimas reiškia darbo jėgos atskyrimo nuo gamybos sąlygų panaikinimą.

Atsiradus visuomenei gamybos priemonių nuosavybei, sujungiami pagrindiniai gamybos veiksniai (darbo jėga ir gamybos priemonės). Tai reikia suprasti kaip visuomeninės darbo jėgos sujungimą su gamybos priemonėmis **visos visuomenės mastu**. Toks sujungimas išplaukia iš visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės esmės ir yra neprekinės prigimtys. Kadangi darbo jėgos savininkai (socialistinės visuomenės nariai) nėra atskirti nuo gamybos sąlygų, tarp jų negali būti ir visuomeninių pirkimo—pardavimo santykių, pasireiškiančių prekiu darbo jėgos forma. Socialistinė visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė, panaikindama visuomenės susiskirstymą į privačius gamybos priemonių savininkus ir proletarus, apsprendžia neprekinį darbo jėgos pasisavinimą. Gamybos priemonės priklauso visai visuomenei, todėl galima visuomeniškai pasisavinti ir visuomenės narių darbo jėgą. Neprekiniai darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis (visos visuomenės mastu) santykiai yra sudėtinė darbo jėgos visuomeninio pasisavinimo santykių dalis. Šio sujungimo esmę ir pobūdį galima išreikšti kategorija „visuomeninė“.

Tačiau, kaip minėjome, darbo jėgos sujungimas su gamybos priemonėmis visos visuomenės mastu socializmo sąlygomis neišsemia ekonominio darbo jėgos turinio. Tai tik yra pagrindinis darbo jėgos visuomeninio pasisavinimo (darbo jėgos ekonominio turinio) bruožas. Be darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis santykių, visuomeninis darbo jėgos pasisavinimas apima ir darbo jėgos panaudojimo santykius. Pirmoje komunistinės visuomenės fazėje darbo jėgos panaudojimui nepakanka darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis visos visuomenės mastu. Dar yra būtina kiekvieną visuomenės narį įtraukti tiesiog į gamybos pro-

cesą. Kitaip sakant, socialistinį darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis būdą sudaro darbo jėgos visuomeninio sujungimo su gamybos priemonėmis ir individualios darbo jėgos įtraukimo į visuomeninę gamybą santykiai.

Socialistinėje visuomenėje atskiros jos nario sugebėjimo dirbti pasavinimą sąlygoja gamybinių jėgų išsivystymo lygis, nuosavybės ir kitų gamybinių santykių subrendimo laipsnis. Atskiros visuomenės nario darbo jėgos įtraukimo į visuomeninės gamybos procesą savitumą išreiškia socialistinė samda.

Darbo jėgos samda — tai individualios darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis būdas. Toks būdas prekinės gamybos sąlygomis yra neišvengiamas. Darbo jėgos samdos buvimas socialistinėje visuomenėje yra susijęs su ekonominių įmonių atskirumu. Individuali darbo jėga, patekdamą į visuomeninės gamybos procesą, susiduria su ekonomiškai savarankiškais įmonėmis. Dėl prekinų—piniginių santykių įmonės yra suinteresuotos tokiu darbo jėgos kiekiu, kokybe ir panaudojimu, kuris garantuotų kuo aukštesnį gamybos rentabilumą. Todėl, esant nustatytai darbo dienos trukmei ir normaliam darbo intensyvumui, siekiama gauti kuo didesnį darbo jėgos reprodukcijos ir sunaudotų gamybos priemonių atstatymo fondo vertės perviršį. Tik per tokius įmonę dominančius gamybos rezultatus (pelną) įnešamas indėlis į bendravisuomeninį gamybos plėtimą ir visuomenės narių gerovės kėlimo fondą.

Socialistinės samdos keliu į įmonės gamybinį procesą įjungta darbo jėga pasidaro pavaldi prekinės gamybos reikalavimams. Visuotinai yra pripažinta, kad ne kiekvienoje prekinėje gamyboje darbo jėga įgauna prekinę formą. Taip pat yra aišku, kad ji nulemia prekinės gamybos ypatumus. Tačiau reikia pripažinti, kad ir pati prekinė gamyba daro nemažą poveikį darbo jėgos ekonominėms savybėms.

Darbo jėgos ekonominės savybės, esant prekiniams—piniginiams santykiams, socializmo politinėje ekonomijoje dar mažai nagrinėtos. Net stambiuose pastaruosiu metu pasirodžiusiuose A. Kotliaro ir J. Maslovos darbuose [12; 11], darbo jėga daugiausia nagrinėjama kaip gamybinių jėgų, o ne kaip gamybinių santykių elementas. Darbo jėgos atskyrimas nuo prekinų—piniginių santykių prieštarauja socializmo ekonominei tikrovei. Socialistinė gamyba esamame gamybinių jėgų išsivystymo lygyje yra prekinė gamyba. Darbo jėgos negalima atriboti nuo socialistinės prekinės gamybos sąlygų ir jos dėsnių veikimo sferos.

Prekinės gamybos ir ekonominio įmonių atskirumo sąlygomis individualinė darbo jėga tampa savotišku ekonominio atskirumo objektu. Visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje užtikrina lygybę tarp gamintojų tik visos visuomenės mastu. Atskiros gamintojo atžvilgiu pilnos lygybės dar negali būti. Skirtingas liaudies ūkio šakų techninis aprūpinimas, nevienoda darbo jėgos kvalifikacija neleidžia visiems gamintojams lygiai ir betarpiškai naudotis gamybos priemonėmis.

Visuomeniškai šį procesą reguliuoja socialistinės įmonės. Jos samdos keliu planingai įtraukia į gamybą individualią darbo jėgą ir organizuoja jos panaudojimą. Nevienodi gamintojų sugebėjimai bei socialinis-ekonominis darbo skirtingumas apsprendžia nevienodą atskiros dirbančiojo vaidmenį visuomeninėje gamyboje, t. y. tam tikrą individualų gamintojo atskirumą. Taigi nevienodos yra ir pajamos, kurios priklauso nuo kiekybinių bei kokybinių darbo rezultatų. Per gaunamas nevienodas pajamas ekonominis darbo jėgos atskirumas toliau atsispindi darbo jėgos reprodukcijos sąlygose ir socialinių grupių skirtumuose.

Ekonominis darbo jėgos atskirumas, kaip ir ekonominis įmonių atskirumas, yra glaudžiai susijęs su prekiniais—piniginiais santykiais, nes 1) gaunamos pajamos turi piniginę-vertinę išraišką; 2) vertę turi darbo jėgos reprodukcijos fondas; 3) darbo procese darbo jėga reprodukuoja avansuotą pragyvenimo priemonių fondo vertę ir sukuria pridėdamojo produkto vertę; 4) individualinio darbo jėgos reprodukcijos fondo dydis priklauso nuo gamintojo pastangų didinti vertę, o tuo pačiu ir įmonės pelną.

Visa tai rodo, kad atskiro gamintojo ryšys su visuomene nėra betarpiškai visuomeninio (tiesioginis), kad jam tarpininkauja prekiniai—piniginiai santykiai, darbo jėgos ekonominiam vystymuisi suteikdami vertinę išraišką.

Visi anksčiau išnagrinėti socialistinės darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis savitumai mums leidžia daryti išvadą, kad darbo jėga socializmo sąlygomis pasisavinama visuomenine-vertine forma. Šią kategoriją ir reikia laikyti ekonomine darbo jėgos forma socialistinėje visuomenėje. Ji atspindi visuomeninį darbo jėgos pasisavinimo santykių pobūdį socialistinės prekinės gamybos sąlygose. Todėl darbo jėgos ekonominės formos esmę sudaro darbo jėgos socialistinio pasisavinimo ypatumai, atsirandantys dėl darbo jėgos specifinio sujungimo su gamybos priemonėmis būdo pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje. Kategorija „visuomeninė-vertinė“, kaip darbo jėgos ekonominė forma, išreiškia atskirų visuomenės narių santykius su visa visuomene jų darbo jėgos perdavimo visuomenei prasme ir parodo, kad šis ryšys tarp jų nėra visiškai tiesioginis, t. y. betarpiškai visuomeninis, kad jam tarpininkauja prekiniai—piniginiai santykiai per ekonominį įmonių atskirumą.

Sąvoka „visuomeninė“ — tai darbo jėgos ekonominio turinio atspindys grynuoju pavidalu, abstrahuojantis nuo prekinės gamybos. Todėl sąvoka „vertinė“ ekonominį darbo jėgos turinį įjungia į socialistinį ūkininkavimo būdą, į ekonominę socialistinės visuomenės tikrovę.

Taigi socialistinėje visuomenėje ekonominė darbo jėgos forma yra „visuomeninės-vertinės“ sąvokų vienybė. Ekonominė darbo jėgos forma, atspindėdama darbo jėgos sujungimo su gamybos priemonėmis ir jos panaudojimo santykius, nusako darbo jėgos, kaip socialistinių gamybinių jėgų elemento, ekonominę struktūrą, socialistinį darbo jėgos organizavimo būdą.

Savotiškas darbo jėgos ekonominės formos dvilypumas yra imanentinis socialistinių gamybinių santykių bruožas, išplaukiantis iš socializmo, kaip pereinamosios fazės į komunizmą, sudėtingumo ir dvejopumo.

Darbo jėgos ekonominės formos dvilypumą sąlygoja tai, kad ir socialistinę ūkininkavimo sistemą sudaro dvi pakopos: greta pagrindinės ūkininkavimo pakopos visos visuomenės mastu yra ekonomiškai atskirų socialistinių įmonių ūkininkavimo pakopa [5, p. 6]. Todėl socialistinių gamybinių santykių sistemoje yra įvairaus brandumo santykių. Vieni yra pačiame šios sistemos centre, išreiškia esminius, tiesioginius socialistinės ekonomikos ryšius, kiti yra arčiau ūkinių reiškinių paviršiaus ir sudaro netiesioginių ryšių kompleksą. Socialistinių gamybinių santykių įvairiapakopiškumas yra gamybinių jėgų išsivystymo lygio pasekmė. Tai būdingas socialistinio gamybos būdo bruožas. Jis pateisina ir darbo jėgos ekonominės formos dvilypumą.

Darbo jėgos ekonominė forma parodo prieštaravimą, kuris atsiranda, sujungiant darbo jėgą su gamybos priemonėmis. Iš vienos pusės, visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė sąlygoja tiesioginį visuomeninį gamybos veiksmų sujungimą, iš kitos pusės, konkretus gamybinių jėgų išsivystymo lygis ir nuosavybės santykių brandumo laipsnis reikalauja pi-

niginių-vertinių ryšių tarpininkavimo. Kadangi socializmo sąlygomis ūkininkavimo visos visuomenės mastu pakopa su visuomeniniais tiesioginiais jos ryšiais yra apsprendžiamoji pakopa, tai piniginių-vertinių santykių pasireiškimas darbo jėgos ekonominėje formoje negali pakeisti jos neprekinės esmės*.

Lenkų ekonomistas B. Mincas darbo jėgos dvejopą pobūdį socialistinėje visuomenėje aiškina kaip buvimą joje tuo pačiu metu ir socialistinės darbo jėgos, ir samdomojo darbo (prekinių elementų). Toks jo požiūris ekonominėje spaudoje buvo jau ne kartą kritikuojamas. Kartu tenka pastebėti, kad visuomeninės-vertinės darbo jėgos ekonominės formos dvilypumas beveik neturi nieko bendro su kapitalistinio samdomojo darbo elementais. Piniginių-vertinių santykių tarpininkavimą negalima laikyti samdomojo darbo išnaudojimo santykių liekana socialistinės darbo jėgos formoje. Vertinių elementų pasireiškimas socialistinės darbo jėgos formoje išplaukia iš darbo jėgos ekonominio turinio esmės, iš visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės ir yra gamybinių jėgų išsivystymo lygio pasekmė. Socialistinės ir kapitalistinės darbo jėgos ekonominių formų tam tikras pranašumas tėra kiekybinis ir neturi principinės reikšmės.

J. Pušinas darbo jėgos dvejopumo socializme klausimą sieja su gamybinių kolektyvų techninio atskirumo buvimu. Todėl, pagal jį, gamintojai socialistinei visuomenei dirba ne tiesiogiai, o tarpininkaujant atskiriems kolektyvams, ir jų darbo jėga nėra betarpiškai visuomeninė [8, p. 54]. Čia autorius aiškiai koncentruoja dėmesį į darbo jėgos, kaip gamybinių jėgų elemento, vystymąsi, o ne į jos, kaip ekonominės kategorijos, vystymąsi. Tai patvirtina gamybinių kolektyvų techninio, o ne ekonominio atskirumo nagrinėjimas. Išeinant iš to, darbo jėga, J. Pušino nuomone, socialistinėje visuomenėje vystosi visuomeninio-asmeninio turto forma [8, p. 55].

Darbo jėga, kaip ir gamybos priemonės socializme, yra suvisuomeninama. Visuomenė, išeidama iš savo poreikių, planingai reguliuoja darbo jėgos paruošimą, proporcingai paskirsto ją po visas liaudies ūkio šakas, nustato atlyginimą pagal darbo kiekybę ir kokybę. Tačiau esamame socialistinių gamybinių jėgų išsivystymo lygyje dar yra jaučiamas darbo jėgos ir gamybos priemonių suvisuomeninimo neatitikimas. Tai pasireiškia tuo, kad socialistinėje visuomenėje darbo žmogus sugebėjimą dirbti be ypatingų sunkumų gali panaudoti savo nuožiūra ne tik visuomeninėje, bet ir individualioje gamyboje. Prie šios gamybos sferos priklauso darbas priesodybiniuose sklypuose, individuali statyba mieste bei kaime ir dalis aptarnavimo sferos. Ypač ryškiai nesuvisuomenintas darbo jėgos naudojimas jaučiamas aptarnavimo sferoje (privatūs siuvėjai, auklės, mašininkės ir kt.) ir priesodybiniuose sklypuose. Dėl to visuomenė negali pilnai kontroliuoti darbo jėgos reprodukcijos. Jos paruošimo, paskirstymo bei panaudojimo fazėse atsiranda nepageidaujami antvisuomeniniai reiškiniai: atsisakymas vykti į paskirtą vietą, baigus aukštąjį mokslą, pravaikštos, darbo jėgos tekamumas.

Darbo jėga, kaip žmogaus sugebėjimas dirbti, tikrai tiesioginiu visuomeniniu turtu taps tik tada, kai pats darbo procesas bus pilnai suvisuomenintas, kai jis bus mechanizuotas, o žmogaus sugebėjimas galės pasireikšti tik visuomeniniu būdu (suvisuomenintos gamybos sektoriuje). Tai reiškia, kad rankinis darbas, kaip pagrindinė individualaus darbo jėgos panaudojimo galimybė, dėl nesugebėjimo konkuruoti su mechanizuotu ir automatizuotu darbu, pasidarys negalimas ir nereikalingas. Visa tai reikalauja žymiai aukštesnio, negu dabartinis, gamybinių jėgų išsivystymo lygio. Todėl pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje darbo jėgos ir darbo pobūdyje esantys vidiniai prieštaravimai yra natūrali socialistinio gamybos būdo pasekmė. Palaipsniui šie prieštaravimai bus išspręsti. Tai

ilgas ir sudėtingas procesas, susijęs su komunizmo materialinės-techninės bazės sukūrimu, aukštu gamybinių jėgų išsivystymu, gamybinių santykių tobulėjimu.

Gamybinių jėgų, tame tarpe ir darbo jėgos, vystymasis bei gamybinių santykių tobulėjimas veiks darbo jėgos ekonominį turinį, o per jį ir ekonominę darbo jėgos formą. Prekinės gamybos ir socialistinių įmonių ekonominio atskirumo peraugimas į vieningą tiesioginę neprekinę komunistinę gamybą atitiks darbo jėgos visuomeninės-vertinės formos išsivystymą į betarpiškai visuomeninę komunistinės visuomenės darbo jėgos formą.

Išeinant iš to, kas anksčiau buvo išdėstyta dėl darbo jėgos ekonominės formos glaudaus ryšio su ekonominiu jos turiniu, su socialistinių gamybinių jėgų išsivystymo lygiu ir gamybinių santykių konkrečiu brandumo laipsniu, socialistinėje visuomenėje ekonominiai darbo jėgos formai pažymėti geriausiai, mūsų manymu, tinka „visuomeninė-vertinė“ kategorija.

Yra žinoma, kad turinio vystymąsi stabdo formos atsilikimas, nepakankamas jos išsivystymas. Tačiau kai forma per daug aplenkia turinį, nutolsta nuo jo, prarasdama glaudų ryšį su juo, ji nebegali atlikti savo vaidmens. Dėl to, mūsų supratimu, J. Venckaus disertacijoje naudojama kategorija „betarpiškai visuomeninė socialistinė darbo jėga“ darbo jėgos ekonominei formai socializmo sąlygomis pažymėti nėra priimtina [9, p. 3—4]. Ši kategorija, nors savo esme teisinga, yra per daug bendra, abstrakti ir todėl nutolusi nuo socializmo ekonominių procesų konkretaus išsivystymo laipsnio.

Dialektinį-materialistinį formos atitikimo jos turiniui reikalavimą negalima suvesti vien tik į pasyvų formos priklausomumą nuo jos turinio. Forma daro svarbų grįžtamąjį poveikį turiniui, veikia visą su ja susijusį reiškinių kompleksą. Todėl darbo jėgos ekonominė forma ne tik sudaro rėmus ekonominiam darbo jėgos turiniui vystytis, bet ir sąlygoja darbo jėgos reprodukcijos proceso ypatumus. Darbo jėgos socialistinės ekonominės formos dvilypumas ir jame glūdintys neantagonistiniai prieštaravimai pereiną į visas socialistinės darbo jėgos reprodukcijos fazes. Visuomeninė-vertinė darbo jėgos ekonominė forma visą darbo jėgos reprodukcijos procesą paverčia socialistinio gamybos būdo specifiniu ekonominiu reiškiniu.

Vilniaus Valstybinis
V Kapsuko universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1968 m. gruodžio mėn.

ISNAŠOS IR CITUOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

* Reikia pastebėti, kad tarybinėje ekonominėje literatūroje po naujosios ekonominės reformos priedanga buvo bandoma ir socialistinėje visuomenėje darbo jėgą „paversti“ preke. Žr. В. Корниенко и Ю. Похолов, Экономическая реформа и методические проблемы политической экономии в журнале «Экономика Советской Украины», № 9, 1966. Autorė pritaria šio straipsnio kritikai, kuri buvo išspausdinta «Вопросы экономики», № 3, 1967: Комаров, Е. Русаков, По поводу некоторых — «новых» теорий политической экономии.

1. Marksas K. Kapitalas t. I, V., 1957.

2. Marksas K. Kapitalas t. II, V., 1958.

3. Дамидавичюс М. Экономическая сущность социалистического воспроизводства рабочей силы. Mokslo darbai. Ekonomika, t. 3, sąs. I, 1962.

4. Ginaitė S. ir Miškinis J. Visuomeniniai vartojimo fondai, kaip ekonominė kategorija. — „Liaudies ūkis“, Nr. 10, 1968.

5. Метод Капитала и вопросы политической экономии социализма. Под ред. Н. А. Цаголова, Изд. Московского у-та, 1968.

6. Минц Б. Политическая экономия социализма. М. Изд. «Прогресс», 1965.

7. Основные закономерности воспроизводства рабочей силы в период развернутого строительства коммунизма. Изд. Московского у-та, 1965.
8. Пуш и н И. Технический прогресс и формы развития рабочей силы. Сб. «Проблемы развития и использования рабочей силы при социализме». Челябинск, 1967.
9. Венцк ус И. Некоторые вопросы воспроизводства и движения рабочей силы при социализме. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экон. наук. М., 1967.
10. Воспроизводство рабочей силы при социализме. Изд. «Высшая школа», М. 1 1967.
11. А. Э. Кот ляр. Рабочая сила в СССР. «Мысль», 1967.
12. И. С. Мас ло ва. Высвобождение рабочей силы в промышленности СССР и ее рациональное использование. Изд. МГУ, 1967.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ФОРМА РАБОЧЕЙ СИЛЫ В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Д. ЯРМАШАУСКЕНЕ

Резюме

В статье делается попытка ответить на мало разработанный в экономической литературе вопрос, что представляет собой экономическая форма рабочей силы в условиях социализма.

В каждой общественно-экономической формации рабочая сила как экономическая категория имеет разное содержание и соответствующую ему форму проявления. К. Маркс доказал, что в капиталистическом обществе соединение рабочей силы со средствами производства, как отношения частного присвоения рабочей силы, проявляются в форме «рабочая сила — товар».

В социалистическом обществе экономическое содержание рабочей силы составляют отношения общественного присвоения. На основе общественной собственности эти отношения, которые охватывают отношения соединения рабочей силы со средствами производства и ее использование, не являются товарными. Однако в условиях товарного производства, свойственного первой фазе коммунистической формации, общественное присвоение рабочей силы проявляется в общественно-стоимостной форме. Это не товарная форма функционирования рабочей силы в условиях товарного производства. Она отражает экономическую структуру основного элемента социалистических производительных сил, качественное изменение тех отношений, которых выражает рабочая сила, как экономическая категория, при социализме. В общественно-стоимостной форме рабочей силы отражаются особенности социалистического способа соединения рабочей силы со средствами производства, противоречия этого процесса. Они заключаются в том, что общественная собственность сама по себе обозначает соединение рабочей силы со средствами производства в масштабе всего общества, но экономическая особенность предприятий обуславливает необходимость еще включения каждого отдельного носителя рабочей силы в производственный коллектив, соединяя его с конкретными средствами производства. Эти отношения соединения в условиях товарного производства опосредствуются стоимостными отношениями.

Таким образом двойственность экономической формы рабочей силы — имманентная черта развития социалистических производительных сил и производственных отношений.

Общественно-стоимостная форма рабочей силы определяет весь характер социалистического процесса воспроизводства рабочей силы.